

ров Э.И., Марченко Р.Н., Барипова Л.В. Криминологическая характеристика и предупреждение экономических преступлений. М., 1995. 12. Білецький В. Фіктивне підприємництво і економічна злочинність// Право України. 1997. № 5. 13. Криминологические и организационно-правовые проблемы приватизации и введения частной собственности. М., 1992. 14. Попович В. Організаційно-правові проблеми боротьби зі злочинністю у сфері фінансово-кредитної діяльності / Матеріали науково-практичної конференції. Львів, 1995. 15. Методические рекомендации Генеральной прокуратуры РФ и МВД России «О некоторых вопросах уголовно-правовой оценки хищений с использованием кредитовых авизо» от 7.07.1993 г. № 15-18-93// Вопросы расследования преступлений. М., 1995.

Надійшла до редколегії 29.01.98

Г.М. Бірюков

РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ ЯК ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КАРНОГО РОЗШУКУ

У теорії оперативно-розшукової діяльності розкриття злочинів розглядається, головним чином, з двох, принципово відмінних одна від одної, позицій.

З одного боку, це поняття трактується з точки зору кримінально-процесуального інтерпретування його змісту. З другого ж боку, розкриття злочинів розглядається як оперативно-розшуковий процес стратегічного і тактичного характеру, що забезпечує реалізацію відповідних законодавчих установлень. Законодавчі норми при цьому грають першорядну, вихідну роль.

Через такий двоїстий характер поняття, що розглядається, у практичній роботі карного розшуку виникає чимало проблем, пов'язаних з констатацією та оцінкою його роботи по розкриттю злочинів. Однією з них є визначення ознак та змісту самого поняття розкриття злочинів.

Слід зазначити, що термін «розкриття злочинів» у контексті «швидке розкриття злочинів» хоча й використовуються у Законі (ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України), у юридичній та спеціальній літературі, нормативних актах МВС України, а також співробітниками апаратів карного розшуку та слідства у повсякденній роботі, проте задовільне визначення його відсутнє.

Відсутність чіткого визначення поняття «розкриття злочинів» можна пояснити декількома обставинами. У юридичній літературі ця проблема розглядається з точки зору кримінального судочинства в цілому, а не стосовно до тих чи інших органів, що виконують ці завдання. Таке впливає і зі змісту ст. 2 КПК України. Але загальні завдання розкриття злочинів вирішуються різними суб'єктами неоднаково, оскільки відмінні сили, засоби та можливості кожного з них. Не випадково законодавець (ст. 4 КПК) вказав на різні суб'єкти розкриття злочинів та, окрім того, на різну їх компетенцію у цьому процесі. Однак законодавчого матеріалу щодо питання, що розглядається, недостатньо. Критерії, які характеризують цей процес, нечіткі, суть та межі його не досліджувалися. З сказаного очевидно, що фактично недооцінюється необхідність теоретичного поняття розкриття злочинів, що, природно, тягне за собою практичні недоліки.

Гадаємо, що визначення поняття «розкриття злочинів» має значення не тільки для вирішення практичних завдань, які стоять перед органами правосуддя, але й має безпосереднє відношення до проблеми оперативно-розшукової діяльності карного розшуку щодо розкриття злочинів.

Розкриття злочинів, як впливає із законодавчих положень (ст.ст. 4, 64, 65, 103, 114 КПК України), вимагає одночасного застосування сил та засобів різних служб та підрозділів державних органів, які ведуть боротьбу із злочинністю. Для належної їх взаємодії необхідно встановити обсяг змісту аналізованого поняття, щоб на цій підставі найбільш раціонально визначити напрямок даної роботи та способи її здійснення стосовно до окремих суб'єктів.

Так, головним завдання карного розшуку, з точки зору вимог закону, є виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили, засобами та методами оперативно-розшукової діяльності. Уточнимо, що законодавець обмежує це завдання саме встановленням ознак, а не події злочину, а також осіб, які його вчинили, а не винних у його вчиненні. Правда, у цьому випадку законодавець не застосовує термін «розкриття злочинів», виходячи з чого процес виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили, окремі автори не вважають розкриттям злочину.

Як видно, склалася парадоксальна картина: якщо виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили, не є розкриттям злочину, при тому,

що ця оперативно-розшукова діяльність для карного розшуку визначена як головна, то чи варто тоді встановлювати у законодавчому порядку (ст. 4 КПК) те, що той же карний розшук як орган дізнання, зобов'язаний у межах своєї компетенції вживати заходи до розкриття злочину, що також покладається на суд, прокуратуру і слідчого. Певно, що саме за рахунок меж компетенції кожного з названих суб'єктів слід обмежено тлумачити і обсяги поняття «розкриття злочину». І тут ми солідарні з тими авторами, які дотримуються аналогічних поглядів. Інакше б ми зіткнулися з тим, що карний розшук зовсім не зобов'язаний розкривати злочин.

Через відсутність законодавчо закріпленого поняття «розкриття злочинів» до тепер існує думка, що розкриття злочинів полягає у здійсненні слідчим процесуальних дій, спрямованих на виявлення осіб, які вчинили злочин, встановлення у визначеному законом порядку всіх фактів їх злочинної діяльності, а також обставин, які сприяють вчиненню злочинів. Така думка викликає заперечення. По-перше, подібного роду визначення поняття «розкриття злочинів» ігнорує вимогу закону щодо «швидкого розкриття злочинів» (ст. 2 КПК), яке означає, що моменти виявлення злочину та його розкриття повинні бути максимально наближені. Зрозуміло, що ні про яке наближення не може бути й мови, якщо відштовхуватися від ототожнення розкриття злочину з його повним розслідуванням. Крім того, необгрунтовано звучується коло суб'єктів, які виконують роботу по розкриттю злочинів. Зокрема, з поля зору при цьому випадає карний розшук органів внутрішніх справ, який безпосередньо займається виявленням осіб, які вчинили злочин в умовах неочевидності. По-друге, надмірно завищується роль слідчого, і не враховано, що в ряді випадків розкриття злочинів зовсім не обов'язково пов'язане з їх розслідуванням.

Очевидно, що законодавець свідомо поставив в одному ряду суд, прокуратуру, слідчого та орган дізнання в плані їх однакового обов'язку розкривати злочини (ст. 4 КПК).

Виходячи з сказаного, зміст поняття «розкриття злочинів», у тому числі швидке та повне, слід неминуче пов'язувати з компетенцією суб'єктів цієї діяльності, розрізняючи при цьому поняття «розкриття злочинів» у вузькому та широкому значенні слова.

Розкриття злочинів у вузькому значенні слова слід було б розуміти як знаходження ознак злочину та встановлення осіб, які його вчинили. За суттю це і є діяльність карного розшуку, передбачена ст. 103 КПК України.

Вона здійснюється переважно із застосуванням оперативно-розшукових заходів і для її обліку та оцінки необхідні «свої» вузькі, але достатньо чіткі та ясні критерії. На наше переконання, і це розділяють практичні співробітники карного розшуку, такими критеріями можна визнати зафіксовані у процесуальному порядку відправні моменти, що відображають виявлення (за цей критерій висловилося 28% респондентів) карним розшуком ознак злочину та порушення кримінальної справи, а також встановлення особи, яка вчинила злочин, що підтверджено одним з процесуальних актів, як-то:

- затримання та допит слідчим як підозрюваного у вчиненні злочину, у відповідності до закону (майже половина опитаних);
- обрання підозрюваному запобіжного заходу у вигляді арешту, в тому числі щодо злочинців, які переховуються (36 відсотків);
- винесення слідчим постанови про притягнення винного як звинуваченого, а так само про звільнення винного від кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку (цей критерій підтримують всього 15 відсотків опитаних осіб).

Однак, на жаль, такі критерії, незважаючи на їх законодавчу обґрунтованість та практичну доцільність, або вкрай звужуються, або відкидаються у відомчому нормативному плані, і як результат, розкриття злочинів у вузькому значенні слова на практиці не враховується і не оцінюється, а отже, статистично не відображається практична реалізація важливої законодавчої норми (ст. 103 КПК).

Характерно, що у минулому відомчі нормативні акти більше спиралися на практичну доцільність у фіксуванні розкриття злочинів у вузькому значенні слова, тоді як зараз вказане регулювання суттєво розходиться з самою суттю процесу, що розглядається.

У широкому значенні слова поняття «розкриття злочинів» нерідко інтерпретується з позицій повного встановлення обставин події злочину та всіх осіб, причетних до його вчинення (ст. 4 КПК), що забезпечується

зібранням та представленням доказів (ст.ст. 64, 65, 66 КПК). Невипадково тому цей обсяг змісту поняття почасти визначається як повне розкриття злочину (з'ясування та доказ: події злочину; часу, місця, способу та ін.; винності звинуваченого у вчиненні злочину та мотивів злочину; обставин, що впливають на ступінь та характер відповідальності звинуваченого, а також інших обставин, що характеризують особу звинуваченого; характеру та розміру шкоди, що завдана злочином).

Дивно, але нерідко тільки з досягненням вказаного обсягу доказів, здобутих та зафіксованих у процесуальному порядку, поєднується сам момент визнання та фіксування власне розкриття злочину. Причому, таке відношення значною мірою простежується і у відомчих нормативних актах, особливо тих, які прийняті останніми роками. Так, сьогодні у цьому питанні діє порядок, що визначається Інструкцією про єдиний облік злочинів, яка затверджена спільним наказом Генерального прокурора України та МВС України № 22/835 від 21.12.95 р. Основні критерії розкриття злочинів, згідно з цією Інструкцією, зводяться до того, що розкритим вважається злочин, кримінальна справа по якому закінчена провадженням і у справі прийнято одне з таких рішень: а) затверджений обвинувальний висновок та направлення справи до суду; б) закриття справи на підставі ст.ст. 7.2, 8, 9, 10 КПК – звільнення винного від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього заходів адміністративного покарання, або передаванням матеріалів справи на розгляд товариського суду, або передаванням особи на поруки, або у зв'язку із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру; в) закриття кримінальної справи проти винного у відповідності до п.п. 3, 4, 8, ст. 6 КПК за скінченням строків давності, внаслідок акту амністії або через смерть винного; г) закриття справи із звільненням винного від відповідальності на підставі ст. 7 КПК через зміну обставинки; д) направлення до суду протокольної форми справи на винного в порядку ст. 426 КПК України.

Як видно, названі вище критерії обліку розкриття злочинів цілком відображають процес повного завершення розслідувань злочинів.

У зв'язку з викладеним виникає кілька проблем відносно ролі карного розшуку у розкритті злочинів. По-перше, злочини, які вчинені в умовах повної очевидності, не потребують практичних зусиль для їх

розкриття. Однак вважаються вони такими лише після повного завершення розслідування кримінальної справи. Це суттєво віддаляє реєстрацію моменту розкриття злочину від моменту його вчинення, що, природно, знижує показники розкриття злочинів у цілому за той чи інший звітний період.

Слід враховувати також, що багато слідчих органів внутрішніх справ через велику завантаженість (а іноді і через не зовсім сумлінне ставлення до роботи) несвоєчасно проводять всі необхідні слідчі дії для процесуального оформлення факту розкриття очевидного злочину, і воно продовжує вважатися нерозкритим нерідко в межах всього встановленого строку розслідування, а в окремих випадках – і більше того.

Вважаємо, що злочини, вчинені в умовах повної очевидності, слід вважати розкритими не з моменту процесуального оформлення самого факту, а з моменту представлення слідчим або особою, яка проводить дізнання, відповідних відомостей негайно після порушення кримінальної справи або відмови у такому порушенні.

Інша справа із злочинами, вчиненими в умовах неочевидності. Ця група злочинів нами виділяється тому, що по цих злочинах з моменту їх виявлення виникає необхідність здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на розкриття злочинів. При цьому ми виходимо тут з положень теорії криміналістики про те, що головною підставою виділення неочевидних злочинів є фактичні дані, що на момент порушення кримінальної справи є тільки дані про подію злочину і не має вказівок про особу, яка його вчинила.

Не менш важливим є питання, пов'язане із виявленням карним розшуком злочинів, заяви або повідомлення про які були відсутні, та встановленням осіб, винних у їх вчиненні. Зараз показники, що відображають виявлення злочинів, враховуються у загальній масі розкритих злочинів, які вчинені в умовах неочевидності. Між тим, для виявлення фактів цих злочинів співробітники карного розшуку проводять значні оперативно-розшукові заходи, витрачають багато зусиль. Вважаємо, що для більш повної та об'єктивної оцінки роботи карного розшуку у даному випадку слід показники виявлення злочинів та осіб, які їх вчинили, враховувати у статистиці окремо, розробивши відповідні звітні форми.

І нарешті, дуже важливо визначитися з урахуванням результатів роботи карного розшуку у напрямку повного розкриття злочинів, що досягається шляхом участі карного розшуку у слідчому процесі (ст. 66, ч. 3, ст. 114 КПК).

Встановивши таким чином правову природу розкриття злочинів, з'ясувавши вимоги, які пред'являються до порядку їх обліку, необхідно визначити поняття швидкого та повного розкриття злочинів, оскільки діюче законодавство (ст. 2 КПК) говорить саме про швидке та повне розкриття злочинів, не пояснюючи, однак, цих понять.

Швидким, на нашу думку, слід вважати розкриття злочинів, вчинених в умовах неочевидності, у строк до 10 діб з моменту їх реєстрації. Такий критерій виробила практика. Він застосовується органами внутрішніх справ при оцінці позитивного досвіду роботи, вирішенні питань про заохочення співробітників карного розшуку та ін. Вважаємо, що цей показник слід ввести у існуючі форми статистичної звітності та враховувати при оцінці діяльності органів внутрішніх справ, перш за все, карного розшуку, щодо розкриття злочинів.

У діяльності карного розшуку встановилося і таке поняття, як розкриття злочинів, вчинених в умовах неочевидності, по «горячих» слідах. Нам уявляється, що це – складова частина швидкого розкриття злочинів. Розкритими по «горячих» слідах визнаються такі злочини, вчинені в умовах неочевидності, коли особи, які їх вчинили, встановлені в результаті невідкладних оперативно-розшукових заходів, у першу ж добу з моменту виявлення злочину або надходження сигналу про нього (заяви, повідомлення) або наступні 2-3 дні. На нашу думку, поняття розкриття злочину по «горячих» слідах не суперечить чинному законодавству. Воно відображає саме швидке розкриття злочину, перебуваючи необхідною запорукою успішності останнього.

Під повним розкриттям злочинів слід розуміти встановлення та процесуальне закріплення до направлення кримінальної справи до суду всіх обставин, що належать доказу (ст. 64 КПК).

Це досить містка робота і розрахована вона на глибоке розслідування кримінальної справи слідчим. Однак, оскільки карний розшук зобов'язаний брати участь у повному розкритті злочинів і дійсно бере у ньому участь, то ця робота повинна враховуватися та оцінюватися через

певні критерії. Такі, на наш погляд, повинні відображати діяльність карного розшуку по збиранню засобами та методами ОРД та представленню доказів, що забезпечують доказування у кримінальних справах обставин, у відповідності до ст.ст. 64, 65 та 66 КПК.

Таким чином, швидке та повне розкриття злочинів як реалізація вимог закону – це складний активний процес взаємопов'язаної діяльності працівників карного розшуку і слідчих. Він єдиний та нерозривний, хоча кожний з вказаних суб'єктів виконує їх загальне завдання різними методами та засобами. Тому загальне поняття «розкриття злочину» повинно, на наш погляд, включати у себе як розкриття злочинів у вузькому значенні слова (знаходження ознак вчинення злочинів та знаходження осіб, які вчинили злочини) за допомогою застосування оперативно-розшукових заходів, так і розкриття у широкому значенні, яке можна визначити як оперативно-розшукову та процесуальну діяльність працівників карного розшуку та слідчих, результатом якої є встановлення всіх обставин злочину, винності звинуваченого у вчиненні злочину та його мотивів, обставин, що впливають на ступінь та характер відповідальності звинуваченого та інших обставин, які характеризують особу винного, характер та розміри шкоди, що завдана злочином (ст. 64 КПК України).

Наведене загальне тлумачення поняття, яке розглядається, може бути звужене стосовно діяльності працівників карного розшуку по розкриттю всіх злочинів, розкриттю злочинів, учинених в умовах очевидності, та розкриттю неочевидних злочинів, у тому числі по «горячих» слідах шляхом застосування оперативно-розшукових заходів.

Надійшла до редколегії 02.02.98

*С.В. Яковлев, докт. фіз.-матем. наук,
К.Е. Петров,
О.А. Боцюра*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РОБОТИ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

У сучасній теорії менеджменту особлива увага приділяється проблемі управління групами (колективами) людей, що виступають у вигляді об'єктів та суб'єктів управління. Одним з найважливіших аспектів